

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/ Issue 23 (Aralık/December 2025), s. 140-161
Geliş Tarihi-Received: 20.11.2025
Kabul Tarihi-Accepted: 29.12.2025
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI:

1923–1960 Arası Türk Şiirinde Özne-İktidar İlişkileri Bağlamında İsmet İnönü İmgesi*

*The Image of İsmet İnönü within the Context of Subject-Power Relations in
Turkish Poetry, 1923-1960*

Hamide YAZER**
Hanife Yasemin MUMCU***

Öz

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1923–1960 yılları arasında Türk şiirinde nasıl temsil edildiğini, özne-iktidar ilişkileri perspektifiyle ele almaktadır. Araştırmada, İnönü'ye yönelik övgü ve yergi söylemlerinin tarihsel kırılma noktaları ve siyasal değişimlerle birlikte geçirdiği dönüşüm, Foucault'nun özneleşme ve iktidar mekanizmalarına dair kavramsal çerçevesi temelinde incelenmiştir. Okuma ve eleştirel söylem çözümlemesine dayalı yöntem, döneme ait çeşitli dergi, gazete ve şiir kitaplarından derlenen seçkiler üzerinde uygulanmıştır. Analizler, İnönü imgesinin Atatürk döneminde tamamlayıcı ve ikincil bir konumda olduğunu, Atatürk'ün ölümünden sonra ise merkezi bir övgü figürüne dönüştüğünü ortaya koymaktadır. II. Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik güçlükler, Cumhuriyet Halk Partisi içindeki fikir ayrılıkları ve Demokrat Parti'nin yükselişi ile birlikte ise İnönü, eleştirel, taşıyıcı ve hicivsel söylemlerin hedefi hâline gelmiştir. Bu süreç, şiirsel öznelere yalnızca estetik bir işlev üstlenmediğini, aynı zamanda toplumsal ve politik gerçekliği yansıtarak iktidar ilişkilerini yeniden yapılandırıldığını göstermektedir. Sonuç olarak çalışma, edebî metinler aracılığıyla siyasal öznenin değişen iktidar bağlamında nasıl yeniden üretildiğini ortaya koymakta ve Türk şiirinde siyasi temsil biçimlerine dair literatüre özgün bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İsmet İnönü, cumhuriyet dönemi, Türk şiiri, özne-iktidar ilişkisi.

Abstract

This study examines how İsmet İnönü, the second President of the Republic of Turkey, was represented in Turkish poetry between 1923 and 1960, from the perspective of subject–power relations. It analyzes the transformation of praise and criticism directed at İnönü in relation to historical turning points and political changes, using Foucault's conceptual framework on subjectivity and mechanisms of power. The methodology, based on close reading and critical

* Bu makale İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi'nde TÜBİTAK Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı (BİDEB) 2211- Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı desteğiyle hazırlanmakta olan "1923-1960 Arası Türk Şiirinde Özne-İktidar İlişkisi" başlıklı doktora tezinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş bir bölümüne dayanmaktadır.

** Öğr. Gör., Polis Akademisi, Yabancı Diller ve Türkçe Öğretimi Bölümü, e-posta: hamide.yazer@pa.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2733-6781.

*** Prof. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: hanifeyasemin.mumcu@ikc.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3612-3611.

discourse analysis, was applied to a selection of poems drawn from various periodicals, newspapers, and poetry collections of the period. The analysis reveals that İnönü was depicted as a secondary and complementary figure during Atatürk's era, but after Atatürk's death, he became the central object of laudatory representation. With the economic difficulties of World War II, intra-party divisions within the Republican People's Party, and the rise of the Democrat Party, İnönü increasingly became the target of critical, satirical, and ironic poetic discourse. This transformation demonstrates that poetic subjects not only serve aesthetic purposes but also reflect social and political realities, restructuring power relations in the process. Consequently, the study highlights how political subjectivity is reconstituted through literary texts and makes an original contribution to the literature on political representation in Turkish poetry.

Keywords: İsmet İnönü, republican era, Turkish poetry, subject-power relations.

Giriş

Şairin siyasal iktidarlarla kurduğu ilişkinin tarihi oldukça eskiye dayanır. Geçmişte kimi zaman iktidarın yanında ve himayesinde yer alan şair, kimi zaman da karşısında konumlanır. Şairin tutumu her ne olursa olsun, şiirin otoriteyle kurduğu bağ, şiirin diline ve söylemine yansır. Türk edebiyatında da temsilleri fazlaca görülen şair-patronaj ilişkisinin, sanatın gelişmesine önemli oranda katkı sağladığı söylenebilir. Halil İncılık (2003, s. 15), Osmanlı üzerinden yaptığı değerlendirmede kültür inşasının en üst noktasının saray çevresinde gerçekleştiğini ifade eder. Sarayın desteklediği sanatçılar Sultânü's-Şu'arâ unvanına yükselirken hükümdarın sanat anlayışının izlerini taşımaktadırlar. Hükümdar tarafından kabul gören şair ve şiirleri, diğer isimler tarafından da örnek alınarak dönemin yaygın sanat anlayışı ortaya çıkar. Hükümdarın değişmesiyle de bu anlayış yerini yenisine bırakır. İktidarın sanatı şekillendirmesi olarak değerlendirilebilecek bu durum Cumhuriyet döneminde de devam eder. Otorite tarafından kabul görüp desteklenen sanatçılar ve eserleri, kanon içine dahil edilerek ödüllendirilir (Baki, 2010, s. 173). Fakat Osmanlı padişahları kendi sanat zevklerine göre şiirlere yaklaşılmaktayken Cumhuriyet döneminde şiir, sanatın diğer alanlarında olduğu gibi düşünceleri yaymak için bir araç olarak kullanılır. Sartre'ın (2017, s. 80) "güdümlü edebiyat" olarak ifade ettiği bu durum, şiirin politik öznelliğini ortaya çıkarır. İktidarın meşruiyetini sürdürmesine yardımcı olan şair ve şiiri, iktidar ideolojisini şiirsel alana taşır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ortaya çıkan edebi eserlerde güdümlü edebiyatın örneklerini görmek de mümkündür. Bu edebiyat, inkılaplar aracılığıyla yaratılmaya çalışılan yeni insanı ilk olarak edebi eserlerde ortaya çıkarır. Yalnızca nesirde değil nazımda da milli değerlerine sahip çıkan modern ve inkılapçı özneler inşa edilir. Şiir kişileri aracılığıyla da topluma hissettirilmeden yeniliklerin benimsenmesi sağlanır.

Cumhuriyet döneminde şair, sanatı ile Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde oluşturulmak istenen ulus-millet kimliğini şiirlerinin öznesi haline getirir. 1940'lara kadar devam eden bu durum, şiirsel öznenin kendisine yeni bir politik alan açmasıyla sonuçlanır. 1940'larda ortaya çıkan farklı söyleyişi barındıran şiirsel yönelişlerle politik özneler dönüşerek bireysel düşüncenin ve ideolojinin hâkim olduğu bir anlayış doğar. Buna göre topluma gerçekçi bir gözle bakan şairler, eksik yanları dile getirmekten çekinmezler. Eleştirilerin daha yüksek sesle ifade edildiği 1940-1960 arası dönemde şiir özneleri, okuyucusunu politik gerçekliği çekmekte ve onu dönüştürmektedir.

Şiir, her ne kadar okurunda estetik duygular uyandırmak için yazılsa da aynı zamanda toplumu dönüştürme araçlarından biridir. Sezai Karakoç (2016, s. 46) şiirin insanı değiştirip metamorfoza uğrattığını belirtir. Şiirin bu etkileme gücü de Cumhuriyet dönemi iktidar figürleri tarafından kullanılır. Eflatun Cem Güney'in (1933, s. 67-69)

“inkılap edebiyatı” olarak değerlendirdiği edebi kesim bunun en net örneğidir. Türk edebiyatında inkılap edebiyatı olarak isimlendirilen bu kavramın, dünya edebiyatlarında farklı adlandırmaları da mevcuttur. Sartre’ın güdümlü edebiyat tabirinin yanı sıra Sovyet Rusya’sında da “parti edebiyatı” isimlendirmesi kullanılır. Lenin’in (2008, s. 29) Sovyet dönemi Rus edebiyatı için kullandığı “Parti Edebiyatı”, resmî ideolojinin şiirsel sözcülüğünü yapmanın yanı sıra siyasileri de övgü merkezi olarak şiire taşır. Bu bağlamla bizdeki inkılap edebiyatının Lenin’in tabiriyle parti edebiyatı ile aynı işlevi gördüğü söylenebilir. Çünkü inkılap edebiyatında da yapılan yeniliklerin halka ulaşması ve oluşturulmaya çalışılan Cumhuriyet ideolojisini benimsetme amacı güdülür. Bununla birlikte bu dönem Atatürk başta olmak üzere çeşitli siyasi kişilikler şiirlerde yüceltilir. Bu isimlerden biri de İsmet İnönü’dür.

Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasal ve kültürel tarihinin merkezî figürlerinden biri olan İsmet İnönü, yalnızca devlet adamı kimliğiyle değil, aynı zamanda edebî ve kültürel temsilleriyle de modern Türk düşüncesinde dikkate değer bir yer işgal eder. Mustafa Kemal Atatürk’ten sonra Türk şiirinde hakkında fazlaca eser verilen siyasetçiler arasında yer alan İnönü’nün hem erken Cumhuriyet ideolojisinin sürekliliğini hem de çok partili hayata geçişin yarattığı kırılmaları temsil eden bir “özne” olarak konumlandığını gösterir. 1923–1960 yılları arasında şiirde İnönü imgesinin sürekli dönüşüm geçirmesi, yalnızca estetik tercihlerle açıklanamayacak; aksine dönemin ideolojik yönelimleri, iktidar biçimleri, kamusal söylem stratejileri ve karşı söylemlerle birlikte ele alınması gereken bir olgudur. Bu çalışma, tam da bu noktada, İnönü için yazılmış şiirlerdeki temsilleri bir anlam üretim sahası olarak ele almakta ve söz konusu şiirlerin iktidar ile edebiyat arasındaki dinamik ilişkiyi nasıl yansıttığını tartışmayı amaçlamaktadır.

Bu bağlamda Michel Foucault’nun (2021, s. 155) özne–iktidar ilişkisine dair kuramsal çerçevesi çalışmanın temel çıkış noktalarından birini oluşturur. Foucault’ya göre iktidar, yalnızca bir baskı mekanizması değil; söylem üreten, özne konumlarını belirleyen, bilgi formlarını düzenleyen üretken bir yapıdır. İktidar söylemi, bireyleri yalnızca sınırlandırmakla kalmaz, onları belirli kimlikler, roller ve temsil biçimleri içinde “kurar”. Bu yaklaşımdan hareketle İnönü’nün şiirdeki temsilleri, dönemin egemen söylemleri ile muhalif karşı-söylemler arasında sürekli yeniden inşa edilen özne konumları olarak değerlendirilebilir. Bir başka ifadeyle İnönü şiirlerde sabit bir figür değil; dönemselsel olarak dönüşen, farklı ideolojik bağlamlarda yeniden üretilen bir iktidar öznesidir. Bu nedenle Foucault’nun söylem, özneleşme ve iktidar teknolojileri üzerine geliştirdiği kavramlar, söz konusu şiirlerin içerik, ton, biçim ve söylemsel işlevlerini analiz etmek için işlevsel bir kuramsal araç sunar.

Erken dönem Cumhuriyet edebiyatında siyasal figürlerin şiirdeki temsiline dair çalışmalar Atatürk ile sınırlıdır. Atatürk için yazılan şiirler İnönü için yazılanlarla elbette kıyaslanamaz. Fakat övgü ve yergi amacıyla İnönü için pek çok şiir yazılmış olmasına rağmen bu şiirler üzerine kapsamlı bir söylem analizi yapılmamış olması önemli bir eksiktir. Bu nedenle 1923–1960 arasındaki şiirlerin bütüncül bir değerlendirmesi hem siyasi tarih hem de edebiyat tarihi açısından literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Özellikle Türk şiirinde 1940’lı yılların tek parti dönemi ile çok partili hayata geçiş ve Demokrat Parti iktidarı arasındaki söylemsel kırılmaların şiirler üzerinde yeterince incelenmemiş olması bu çalışmayı güncel ve gerekli kılmaktadır.

Bu makalenin ana iddiası, İnönü için yazılmış şiirlerin yalnızca dönemin siyasi atmosferini yansıtmakla kalmadığı; aynı zamanda iktidar ve şiir arasındaki ilişkinin 1923–1960 arasında geçirdiği dönüşümü görünür kıldığıdır. Tek parti döneminde iktidar şiiri yönlendiren bir konumda iken, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında ve çok partili hayata geçişle birlikte şiirin iktidarı eleştiren, sınırlandıran ve hatta yönlendirmeye çalışan bir söylem alanı oluşturduğu gözlemlenir. İnönü’nün Millî Şef kimliği etrafında örülen övgü şiirleri, Foucault’nun iktidarın özneyi kurma biçimi olarak tanımladığı söylemsel üretimle uyumludur. Buna karşın Demokrat Parti döneminde sertleşen yergi şiirleri, iktidarın dışında yer alan karşı söylemlerin nasıl yeni özne pozisyonları yarattığını anlamak açısından önemlidir.

Bu çalışmada toplam 32 şiir incelenmiştir. Övgü içeren şiirlerin önemli bir kısmı Ali Ertan tarafından derlenen *Millî Şef İnönü’ye Şiirler* (1945) kitabından alınmıştır. Ayrıca dönemin gazete ve dergilerinde yayımlanan şiirlere yer verilmiştir. Eleştirel şiirler ise ağırlıklı olarak *Büyük Doğu*, *Serdengeçti*, *Orkun* dergileri ile *Demokratik Malatya Gazetesi*’nden seçilmiştir. Bunun yanı sıra çeşitli şairlerin hiciv kitaplarına da başvurulmuştur. Seçim sürecinde hem temsil gücü yüksek hem de uç örnek niteliği taşıyan şiirler tercih edilerek dönemin ideolojik çeşitliliğini yansıtan geniş bir yelpaze oluşturulmuştur. Çalışmanın kapsamı, doğrudan İnönü’nün kişisel temsiline odaklanan, siyasi söylemi belirgin olan ve 1923–1960 zaman aralığında yayımlanmış eserlerle sınırlandırılmıştır. 1960 yılının sınır olarak seçilmesinin nedeni ise 27 Mayıs sonrasında siyasal alanın yeniden yapılandırılmasıyla birlikte İnönü’nün şiirde sahip olduğu temsil biçimlerinin yeni bir evreye geçmesidir.

Bu makalenin ilk bölümünde İnönü’nün erken dönem şiirlerdeki imgesi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde İnönü’nün Cumhurbaşkanı olmasından itibaren hakkında yazılan şiirler Millî Şef retoriği bağlamında ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise II. Dünya Savaşı yıllarının ekonomik ve siyasal koşullarının söylemde yarattığı değişim ve muhalif tonların belirişi incelenerek çok partili hayata geçişle birlikte şiirin iktidarı eleştiren bir araç hâline gelişini analiz edilmiştir. Bu doğrultuda çalışma, İnönü imgesi üzerinden Türkiye’de siyasetin şiiri nasıl dönüştürdüğünü ve şiirin siyasete nasıl müdahil olduğunu çok katmanlı bir kuramsal çerçeve içinde tartışmayı amaçlamaktadır.

Şiirlerde İsmet İnönü Temsili

Mustafa İsmet Bey Osmanlı’nın son döneminde orduda göreve başlamış ve Birinci Dünya Savaşı’na Kafkas Cephesi’nde kumandan olarak katılmış bir askerdir. İmparatorluğun işgali ile sonuçlanan savaşın ardından Millî Mücadele’nin başlamasıyla Anadolu’ya geçen İsmet Bey, mübareke yıllarında Ankara’da kurulan Büyük Millet Meclisi’nde (BMM) Edirne mebusu olarak yer alır (Koçak, 2022, s. 248). Aynı zamanda İsmet Paşa, Batı Cephesi komutanı olması ve Yunanlı işgal kuvvetlerine karşı kazanılan I. ve II. İnönü zaferlerinde ordunun başında görev alması sebebiyle Kurtuluş Savaşı tarihinin etkin figürlerinden biri olur. Savaş sonrasında Lozan görüşmelerinde Ankara hükümetini temsil eden İsmet Paşa, böylece asker kimliğinin yanı sıra diplomat olarak da halkın gözünde görünürlüğünü artırır. Bu sebeple Cumhuriyet’in kuruluş sürecini şiire aktaran şairler, İsmet Paşa hakkında da şiirler kaleme almaya başlar.

İsmet Paşa’dan bahseden ilk şiir II. İnönü Muharebelerinden hemen sonra Suat Salih tarafından yazılır. “İnönü” başlığını taşıyan şiirde, İsmet Paşa önderliğinde Yunan işgalci kuvvetlerine karşı kazanılan muharebeler anlatılır (Salih, 1945, s. 18-19). Şiirin

içinde doğrudan İsmet Paşa'nın adı geçmez. Bu büyük zaferin komutanı olarak şiirde askerlerin başındaki kişi olarak kendisine kısaca değinilir. Şiirde asıl övgü Türk askerinedir. Bu dönem İnönü Muharebeleri hakkında yazılan şiirlerde İsmet Paşa değil Kurtuluş Savaşı ve Türk askerinin ortaya koyduğu mücadele yüceltilir.

İsmet Paşa, Lozan görüşmelerine katılana kadar doğrudan isminin yer aldığı bir şiir yayımlanmaz. 11 Kasım 1922'de başlayan görüşmelerden yaklaşık olarak iki ay sonra *Akbaba* dergisinde "İsmet Paşa Hazretlerine -Ferahnak" başlıklı şiir yayımlanır. Şiirde devam eden görüşmelerde Türk heyetinin başkanlığını yürüten İsmet Paşa'ya öğütler yer alır. Şiirin öznesi "Senindir konferans emret, aman vazgeçmeye bir şeyden" (Nihad, 1923, s. 1) diyerek Paşa'nın konferansta hiçbir vatan toprağını gözden çıkarmamasını ister. Şiir her ne kadar İsmet Paşa'ya yazılmış olsa da şiirde asıl yüceltilen kişi Mustafa Kemal Atatürk'tür. O'nun Müslümanları kurtarmasından ve vatana huzur getirmesinden gururla bahsedilir.

İsmet Paşa'yı övmek amacıyla yazılan ilk şiir ise 1925 yılında Feyzullah Sacid Ülkü'nün "İsmet İnönü" başlığını taşıyan eseridir. İnönü'nün hem Kurtuluş Savaşı'nda gösterdiği mücadele hem de Lozan'da ortaya koyduğu başarı, şiir öznesinin göğsünün kabarmasına neden olur. "Öyle yükseldi ki milli gururum/ Gururdan güneşe kanat vururum!" (Ülkü, 1945, s. 42) diyerek duygularını ortaya koyar. Şiir İsmet İnönü'den övgüyle bahsetse de Millî Mücadele'nin ve Cumhuriyet'in asıl mimarı Mustafa Kemal Atatürk'ün ortaya koyduğu başarıyı anlatmaktadır.

1927 yılına gelindiğinde ise Ülkü'nün şiirinden farklı olarak Mehmet Faruk Gürtunca'nın "İsmet Paşa" ve Ali Hadi Okan'ın "İsmet" başlıklı şiirleri yayımlanır. İnönü Muharebelerinin yıl dönümünde yayımlanan her iki şiirde de İsmet Paşa önderliğindeki ordunun başarıları anlatılır. Ancak bu şiirler, diğer Millî Mücadeleyi anlatan şiirlerden farklıdır. Çünkü şiirler İsmet İnönü'nün yönetimdeki otoritesinin arttığının göstergesidir.

Gürtunca ve Okan'ın şiirlerinin yayımlandığı yıldan bir sene önce Atatürk'e karşı suikast girişimi gerçekleşir. Olay, siyasi alanda pek çok ismin yargılanmasıyla sonuçlanır. Bu kişiler arasında Millî Mücadeleye katılmış komutanlar da yer alır. Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk'le beraber omuz omuza savaşan pek çok ismin bu olayla ilişkilendirilmesi, tarihin yeniden yazılmasına neden olur. Buna göre İsmet İnönü dışındaki isimler Millî Mücadele anlatılarından çıkarılır (Koçak, 2020a, s. 17). Kurtuluş Savaşı'na katılmış komutanlar arasından yalnızca İsmet İnönü Mustafa Kemal'in yanında kalmaya devam eder. Bu durum ise İnönü'nün yönetimdeki gücünü ve denetimini arttırır (Koçak, 2022, s. 252). Okan'ın ve Gürtunca'nın şiirleri de böyle bir sürecin hemen sonrasında İnönü'nün önderliğinde kazanılan muharebelerin yıl dönümünde yayımlanır. Bu nedenle şiirlerde önceki şiirlerden farklı olarak İsmet İnönü'ye karşı övgü kelimeleri kullanıldığı görülür.

*O mağrur alnını daima, artan
Şanlı bir zaferin ayeti sarmış
İlâhî ruhunda göğsü kabartan
Diyorlar bir gizli mucize varmış! (Gürtunca, 1945, s. 22)*

Gürtunca'nın şiirinden alınan yukarıdaki dizelerin İnönü hakkında yazılan övgü şiirlerinin başlangıcını oluşturduğunu söylemek mümkündür. Sonraki yıllarda yayımlanan Faruk Nafiz Çamlıbel'in İsmet İnönü için yazmış olduğu "Kaside", Naim Onat'ın "Sevgili Başbakanımıza", Hasan Âli Yücel'in "İnönü", Mehmet Emin Yurdakul'un "Kurtarıcı'ya" ve "Mustafa Kemal Zafer" başlıklarını taşıyan şiirlerde,

benzer kalıplarla İnönü övgüsü devam ettirilir. Ancak bu şiirlerin dikkat çeken yanı Atatürk ve İnönü ilişkisi üzerinden kurgulanmış olmasıdır. Savaş meydanlarında başlayan dostluğun Cumhuriyet'e uzanışı şiir özneleri tarafından İnönü'yü yüceltmek amacıyla aktarılır. Toplumun İsmet İnönü'ye bakışını da ortaya koyan bu şiirlerde İnönü'ye atfedilen "İkinci Adam" unvanına uygun bir söylemin kullanıldığı görülür. Kendisini övmek amacıyla yazılan şiirlerde dahi Atatürk'ün ona verdiği değer ve sevgi üzerinden övgüye lâyık bulunduğu, şiir özneleri tarafından açıkça ifade edilir. Örneğin Naim Onat'a ait şiirde Ata'nın İnönü'yle gurur duyduğu söylenirken İnönü'nün de bu şerefe nail olmak için çalıştığı vurgulanır.

*Büyük Atatürk'ün yönelmiş göynü
Dedi, sana bugün: İsmet İnönü.
O çetin savaştı ilk muştulayan
Yaşlı yurdumuza bu ünlü günü.*

*Ne mutlu sen gibi bir Türk oğluna,
Büyük önder seni aldı koluna.
Bunun değerini anladın özden,
Özenle kendini verdin yoluna* (Onat, 1934, s. 1)

Cumhuriyet tarihinin Atatürk'ten sonraki en etkin figürü İsmet İnönü'nün şiir özneleri tarafından bu yıllardaki pasif anlatımı, Atatürk'ün şairler ve sanatçılar arasındaki değişmez ve kimseyle paylaşılamaz sevgisini de gösterir. Elbette İsmet İnönü'nün Cumhuriyet tarihi üzerindeki etkisi oldukça büyüktür. Cumhuriyet'in ilk yıllarından demokrasiye geçişe ve diğer pek çok politik faaliyetlere kadar Türk siyasetini yönlendiren İnönü'nün Türk şiirindeki asıl yankısı, Atatürk'ün vefatından sonra gün yüzüne çıkar. Bu durum iktidar ve şiir ilişkisinin güçlü bağını da gösterir. Çünkü vefatından sonra O'nun yerini alan yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün parti kurultayında Atatürk'ü "Ebedi Şef" ilan ederken kendisini "Milli Şef" olarak konumlandırması hem siyasi arenada hem de şiir dünyasında yeni bir liderin doğmasını sağlar.¹

Atatürk gibi halkın gözünde büyük değere sahip olan bir liderin ardından iktidara geçen İnönü'nün meşruiyetini kazanması için sanata ve şiire ihtiyacı vardır. Bu nedenledir ki Cumhurbaşkanı seçilmesinden hemen sonra hakkında yazılan şiirlerin çoğunluğuna, "Değişmez Genel Başkanı" olduğu Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlı şair-milletvekili olan isimler imza atar. Böylece Hasan Âli Yücel, Faruk Nafiz Çamlıbel, Behçet Kemal Çağlar, Fazıl Ahmet Aykaç, Necmettin Onan gibi isimler tarafından Türk şiirinde İnönü külliyatı oluşmaya başlar.

Övgünün Merkezinde İnönü

Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatının ardından, sabık Başbakan İsmet İnönü CHP Üstnormal Kurultayında yeni Cumhurbaşkanı seçilir. 1937'de İnönü'den sonra başbakanlığı devralan ve yeni hükümeti kuran Celal Bayar ise görevini bir süre daha sürdürse de Ocak 1939 yılında yerini Refik Saydam'a bırakır (Koçak, 2018, s. 154). Cumhuriyet tarihinin ikinci Cumhurbaşkanı'nın iktidarının başlaması basında olduğu kadar edebiyat dünyasında da yankı uyandırır. Bu dönemde Ata'nın ölümünün hemen

¹ Atatürk'ün ölümünden sonra 26 Aralık 1938'de toplanan CHP Olağanüstü Kongresi'nde İsmet İnönü partinin "Değişmez Genel Başkanı" seçilir ve kendisine "Milli Şef" unvanı verilir (Koçak, 2018, s. 170.).

ardından kaleme alınan yas şiirleri de dahil olmak üzere yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’den söz eden birçok şiir yayımlanır. Birbirinin ardı ardına gelen bu şiirlerde İnönü devrinin başladığı duyurulur. Neşe Durgunoğlu’na ait “Ulu Atama” başlığını taşıyan şiirde “İsmet İnönü’dür şimdi babamız” (1938, s. 8) dizesiyle Atatürk’ten sonra yeni Ata’nın İnönü olacağı söylenirken Hasan Âli Yücel’e ait “İsmet İnönü” başlıklı şiirde ise “Ey Cumhurbaşkanımız/Büyük İsmet İnönü” (1945, s. 8) şeklindeki seslenişle İnönü’nün yeni görevi ilan edilir.

Aralık 1938 tarihli bir başka şiir Faruk Nafiz Çamlıbel’e aittir. “İnönü’ye” başlığını taşıyan şiirde Atatürk’ün ölümünün milleti yasa boğduğu ifade edilir. Bununla beraber İnönü’nün yeni Cumhurbaşkanı olarak seçilmesinin bu yeis ortamını dağıttığı belirtilir. Özellikle “Sendedir yaramızın merhemi, sade sende/ Derde düşmüş bizlere gelişin derman oldu” (Çamlıbel, 1945, s. 13) dizeleri, İnönü’nün yalnızca yeni Cumhurbaşkanı olarak Atatürk’ün bıraktığı siyasi görevi değil aynı zamanda O’nun gidişiyle Türk milletinin kalbinde ortaya çıkan boşluğu da dolduracağı söylenir.

İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı olarak seçildiği ilk aydan itibaren hakkında şiirlerin yazılmaya başlanması Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde iktidar ile şiirin yakın bir ilişkide olduğunu gösterir. İlk olarak Atatürk döneminde şairler şiirleri ile iktidarın söylemini ve ideolojisini destekler. Başta “Atatürk şairi” olarak bilinen Behçet Kemal Çağlar olmak üzere dönemin şairleri, Cumhuriyet değerlerini, Büyük Önderi ve inkılapları öven şiirler kaleme alır. Edebiyatçılar tarafından inkılap edebiyatı olarak değerlendirilen bu durum, şiir-iktidar açısından değerlendirildiğinde iktidarın şiiri olarak da yorumlanabilir. Bu dönemin yaygın şiir anlayışında şairler, “iktidarın verili dilde tanımladığı gerçekliği, estetik olgu hâline dönüştürür ve kendi malzemesine içkin kılar” (Soycan, 2005, s. 116). Sonuçta da var olan siyasi gerçekliğin şiirsel dile indirgenmesiyle iktidarın tahakkümü görünürlüğünü yitirir. Foucault’nun (2019, s. 77) da belirttiği bu durum iktidarın baskı ve sansür rejiminden ziyade, ürettiği bilgi ve zevk ekseninde ele alınmasını sağlar. Siyasi kişiliklere yazılan şiirler de bu bağlam altında ele alınabilir. Çünkü bu tür edebi eserler öznelerin iktidar ilişkilerine dahil olmasını sağlar.

İktidarın şiir ile kurduğu gizil anlaşma, Atatürk devrinde olduğu gibi İnönü iktidarı da devam eder. Bu nedenle İnönü’nün başa geçtiği ilk günden itibaren edebi dil aracılığıyla İnönü sevgisi aşılarmaya çalışılır. Cemil Koçak bu durumu Atatürk ölmeden önce başlayan İsmet İnönü’nün resmi tarihten silinmeye çalışılmasıyla ilişkilendirir. 1937 yılına ait dönemin gazetelerini inceleyen Koçak, İnönü’nün adının oldukça az geçmesine dikkat çekerken Kasım 1938’den itibaren rüzgârın yönünün değiştiğini ve tarihten silinmeye çalışılan İnönü’nün tarihi kendi lehine olacak biçimde yeniden yazdığını ifade eder (Koçak, 2020a, s. 139). Koçak, çalışmasını dönemin gazetelerindeki ilgili siyasi haberler ve Cumhuriyet tarihi için önemli günlerin yıldönümleriyle sınırlandırmaktadır. Oysaki hakkında yazılan şiirler Atatürk’ün vefatından önce ve sonra İnönü’nün farklı bir bakış açısıyla ele alındığını net bir şekilde göstermektedir. Cumhurbaşkanı olmadan önce de İnönü için şiirler yazılmış olmasına rağmen hem sayı olarak azdır hem de kendisine ithaf edilmiş olsa dahi şiirlerde asıl methedilen kişi Atatürk’tür. İnönü ancak O’nun ardından ikinci sırada övülmektedir. Ayrıca bu şiirlerde özneler tarafından, İnönü’nün sevilmesinin nedeninin Atatürk’ün ona verdiği değer olduğu da vurgulanır. Elbette kendisine gösterilen bu kıymet koşulludur. Atatürk ile olan yol arkadaşlığı 1937’deki istifasından daha önce bitseydi ya da Atatürk’ün ölümü daha ileri bir tarihte olsaydı şiirlerde kendisine gösterilen bu sevgi de muhtemelen azalarak bitecekti. Ancak tarih

İsmet İnönü'nün Atatürk'ün ardından Cumhurbaşkanı ve O'nun "Ebedi Şef" olduğu yerde kendisinin "Milli Şef" olmasıyla devam eder. Nihayetinde de İnönü şiiri, kendi tahakkümünü kabul ettirme aracı olarak kullanır ve yazılmaya çalışılan yeni tarihin edebi kısmını yakın çevresindeki şair-siyasetçi isimler aracılığıyla şekillendirir.

1939 yılından itibaren İnönü için yazılan şiirlerde geçmişte Atatürk'ü onurlandırmak ve övmek için kullanılan sıfatların tercih edildiği görülür. Özellikle klasik Türk edebiyatı methiyelerinde de sıkça başvurulan güneş, ışık gibi nesneler kullanılır. Bunların yanı sıra; Refet Tanışık'ın "İsmet İnönü" şiirinde Türk milletinin babası ve kurtarıcısı (Tanışık, 1945, s. 34), Ahmet Muhtar Kumral'ın "İnönü" şiirinde tarihin kalesi (Kumral, 1945a, s. 29), Mehmet Necati Güngay'ın² "İsmet İnönü" şiirinde yurdun temel taşı (Güngay, 1945, s. 32), Hikmet Turhan Dağlıoğlu'nun "İsmet İnönü" şiirinde ise Türk'ün baş tacı olduğu söylenir (Dağlıoğlu, 1945, s. 37). Şiirlerde İnönü için kullanılan bu ifadeler, henüz iktidarının ilk yıllarında onun Atatürk ile kıyaslandığını da ortaya koymaktadır.

Cumhuriyetin kurucusu Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk'e duyulan sevgi ve minnet kendisinden sonra gelen hiçbir siyasiye elbette benzer biçimde ve yoğunlukta gösterilmez. Ancak İsmet İnönü devrinin ilk yıllarında şairler ve şiir özneleri için İnönü de oldukça önemli bir isimdir. Kimi zaman bu değer, şiir özneleri tarafından daha da ileri bir boyuta taşınır. Melahat Sezener'e ait "Duyuşlar" şiirindeki şu dizeler İnönü'nün yalnızca bir iktidar figürü olmadığını, onun da en az Atatürk kadar milletin sevgisini kazandığını dile getirmektedir:

*Her nefes alışımız ibadettir adına,
Kalbimizin vuruşu armağandır varlığına,
Ta...Ezelden bağlıdır sana bütün gönüller,
Sular sesinle çağlar, rüzgâr sevginle inler.
Hep senden kuvvet alır yurtta bütün ne varsa,
Anışınla silinir içimizden her tasa
İlk şafak aydınlığı zaferini fısıldar,
Dalgalar hasretinle bükülerek kıpırdar. (Sezener, 1945, s. 35)*

Yukarıdaki şiirin öznesi için İnönü kutsal bir varlığa dönüşür. Türk milletinin nefes alışışı dahi ona yapılan bir ibadet iken atan her kalp varlığına bir armağandır. Bu abartılı ifadeler şiir boyunca devam eder. Doğanın normal işleyişindeki her bir detay da onun varlığına bağlanır. Şiirin sonunda ise İnönü'nün Türkiye'nin gözbebeği olduğu ve onun iradesiyle on sekiz milyon yüreğin can bulduğu ve yeri geldiğinde onun için can vereceği ifade edilir.

Sezener'in şiirindeki söyleyiş İnönü için yazılan diğer şiirlerde de mevcuttur. Bunlardan biri Yusuf Ziya Ortaç'a ait "İnönüne" şiiridir. Şiirde özne, köyden şehre kadar her bir vatandaşın onun gölgesi altında yaşadığını söyler. İşçinin alınındaki terden, dağdaki çobanın emeğine kadar her şey onun varlığının sonucudur. Gün yüzü nesiller için ise o, örnek alınacak önderdir. Onu görmenin gecenin bitişi ve gündüzün başlangıcına eş olduğu belirtilir. Şiirin sonunda ise özne, onun adının barışa hizmet ettiğini söylerken İnönü'nün heykellerinin dikilmesi gerektiğini dile getirir.

² Ali Ertan tarafından hazırlanan *Milli Şef İnönü'ye Şiirler* adlı kitapta muhtemel bir yazım yanlışından dolayı Mehmet Necati Öngay'ın soyadı Güngay olarak yer almaktadır. Bu çalışmada da antolojide yer aldığı şekliyle Güngay soyadı kullanılmıştır.

*İnsanlığın ufkunda adın sulha kanattır,
Cenk ejderi, dizginleri pençende bir attır!
Göğsündeki kalb on yedi milyon kere hızlı,
Emrinde senin on yedi milyon tek ağızlı!
Oysak seni mermerlere, oysak seni tunca,
Ancak sen olursun göke alnın dokununca! (Ortaç, 1939, s. 1)*

Ortaç'ın şiirinde dile getirilen heykellerinin dikilmesi teklifi, İnönü'nün Atatürk ile kıyaslanmasının bir göstergesidir. Atatürk henüz hayattayken başta İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere yurdun pek çok şehrinde, kamusal alanlarda heykelleri ve büstleri dikilir. Bu durum modernleşmenin ve oluşturulmaya çalışılan yeni kültürün bir simgesi olarak yorumlanır (Gür, 2001, s. 158). Atatürk'ün ölümünün ardından yayımlanan Ortaç'ın şiirinde ise öznenin artık İnönü'nün heykellerinin yapılmasını istemesi dikkat çekicidir. Çünkü bir yıl öncesinde, Atatürk henüz hayattayken İnönü'ye ait resimlerin dahi resmi binalardan kaldırıldığı kayıtlara geçer. Fakat İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından kaldırılan resimler, yerine asılır (Çalika, 1992, s. 149). İnönü'nün resimlerinin tekrardan yerine asılması da yeterli görülmez ve dönemin Milli Eğitim Bakanı ve İnönü hakkında pek çok şiir kaleme alan Hasan Âli Yücel, resmi dairelerde İnönü'ye ait portrelerin nerelere ve hangi boyutlarda asılması gerektiğini saptayacak bir komisyonun oluşturulmasını teklif eder (Koçak, 2020a, s. 141). Bu bağlamda şiirin öznesinin İnönü heykellerinin yapılmasını istemesinin bireysel bir tercihten öte, İnönü'ye yakın isimlerin ve dolayısıyla iktidarın isteği doğrultusunda olduğu söylenebilir. Çünkü heykeller ve resimler İnönü'nün görünürlüğünü arttırmaktadır; bunun yanı sıra Atatürk'ün var olan heykel ve resimlerinin yanına İnönü resimlerinin koyulması, halkın gözünde İnönü'nün Atatürk'le eş değer bir konuma sahip olduğu izlenimini uyandıracaktır. Nitekim 1939 yılı sonlarında İnönü'nün iki yağlıboya resmi yaptırılır ve bütün devlet dairelerine ve bankalara asılmak üzere her ile kopyaları gönderilir (Yiğit, 2015, s. 59-60).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise Türkiye'nin savaşa dahil olmaması için çalışan İnönü, bu dönemde yazılan şiirlerde savaş karşıtı ve barışın temsili olarak gösterilir. Cemal Bora'nın "İnönü'müz" şiirinde o, yalnızca Türklerin değil barışa hizmet etmesi gerekçesiyle insanlığın oğlu olarak adlandırılır (Bora, 1945, s. 38). Ahmet Muhtar Kumral'a ait bir başka şiirde ise İnönü'nün yaktığı meşaleyle sulha ulaşıldığı söylenir (Kumral, 1945b, s. 30). İnönü ülkeyi büyük bir savaşın kıyısından döndürür. Ancak bunda muvaffak olamasa da onun emriyle girilen savaşın hoş karşılanacağı da Münir Hayri Egeli'ye ait şiirde şöyle dile getirilir:

*Sen Milli Şefimizsin, biz hep etrafındayız;
Bunu gören her düşman elbet kaçar İnönü!
Türk ordusu emrinde arslan gibi bekliyor;
Senin işaretinle gökler aşar İnönü!
Sen çalış mı diyorsun, böyle güzel savaşa?
Hele sen isteyince herkes koşar İnönü! (Egeli, 1945, s. 33)*

Cumhurbaşkanı olmasından kısa bir süre sonra baş gösteren İkinci Dünya Savaşı, İnönü'nün iç ve dış politikada zorlu bir mücadele vermesine neden olur. Öncelikle dış politikada ülke çıkarları gözetilerek İngiltere ve Fransa ile ilişkiler yakın tutulurken, Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler de sürdürülmeye devam edilir. Savaşın her iki tarafına

karşı denge politikası güden İnönü, bu yıllarda soğukkanlı kalarak savaştan uzak durmayı başarır (Koçak, 2022, s. 261).

İç politikada ise savaşın getirisi ekonomik buhran ile şekillenir. Kamu kaynaklarının birçoğu gelebilecek ani saldırı ihtimalinden dolayı askeri harcamalar için kullanılır. Ülke her ne kadar savaşa girmese de yarı seferberlik altındadır. İthalatın ve üretimin azalması kıtlıkların ortaya çıkmasına neden olur. Karaborsanın oluşmasını engellemek amacıyla ticari faaliyetler devlet tarafından sıkı denetime tabii tutulur (Boratav, 1982, s. 221). Ayrıca bu dönemde artan vergi yükü ve başta Varlık vergisi olmak üzere vergilerin adil bir şekilde toplanamaması halkta huzursuzlukların başlamasına sebep olur. Ekonomik sorunlar savaş yıllarında tolere edilse de savaşın sonlarına doğru kamuoyunda İnönü karşıtı sesler yükselmeye başlar. Bu durum CHP içinde de yankı bularak görüş ayrılıkları ortaya çıkar (Koçak, 2022, s. 263). Nihayetinde de CHP'den ayrılan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü Demokrat Parti (DP)'yi kurar.

İç politikada yaşanan bu gelişmeler esnasında İnönü için yazılan şiirlerde de bir artış yaşanır. CHP'ye yakın şairler kötü giden gidişatı şiirleri ile tersine çevirme gayesindedirler. Bu dönem yazılan şiirlerde İnönü için abartılı bir şekilde sevgi sözcükleri kullanıldığı görülür. Daha öncesinde de şiirlerde övülen Cumhurbaşkanı bu kez kutsal bir sevgili edasıyla şiirlerde yer alır. Bu şiirlerden biri Coşkun Ertepinar'a aittir.

*Düşüncemiz, dileğimiz,
Buyruğuna uyduğunuz.
Gözbebeği, her şeyimiz,
Öpüp başa koyduğumuz.* (Ertepinar, 1945, s. 28)

Ertepinar'ın şiir kişisi, İnönü'yü kutsallaştırmaktadır. Şiirin devamında da "Yücelerin yücesi/Tanrılaşan başbuğumuz" (Ertepinar, 1945, s. 28) sözleriyle bu kutsallık devam ettirilir. Özellikle 1942'den sonra yayımlanan şiirlerde karşımıza çıkan bu durum şiirin siyaseti yönlendirmek amacıyla kullanıldığının bir göstergesidir. Yükselen muhalif seslerin susturulması için koşulsuz sevgi ve bağlılığın daha yüksek sesle dile getirilmesi gereklidir. Foucault, (2020, s. 116-117) iktidar ilişkilerine bağlı olarak yeni söylemlerin üretilebileceği ve bunların da kimi zaman iktidar eylemlerini haklı göstermek ya da maskelemek amacıyla kullanılabileceğini söyler. Bu dönem şairlerin yaptığı da tam olarak budur. Kötü gidişatı maskelemek ve İnönü karşıtı seslerin yankı bulmasını önlemek amacıyla onu olduğundan daha farklı ele almaya başlarlar. Bu dönemde İnönü için yazılan şiirlerin öznelere, onu bir Cumhurbaşkanı gibi değil, hasretini çektiği sevgili gibi anlatır.

*Kalblerimiz coştı hep sonsuz gururla bütün,
Teşrifinde kıpkızıl renge boyandı güller!
Vuslete erişmeği imkânsız sayarken dün:
O gün coşkun ümitle şifa buldu bülbüller!* (Kaynak, 1945, 40)

Rıza Kaynak'a ait şiirde özne, İnönü ile kavuştuğu günü vuslata ermek olarak değerlendirir. Onun gelişi gülleri kızıla boyarken, bülbüllere de şifa verir. Âşık ve maşuku temsil eden gül ve bülbül istiaresinin bu kez siyasi bir lider için kullanıldığı görülür. Şiir kişisi âşığı temsil ederken, İnönü maşuktur. Âşık özne, ancak İnönü'nün kendi şehrine yaptığı ziyaretle ona kavuşabilir. Bu öznenin uzun zamandır beklediği bir buluşmadır. Vuslata erdiği gün ise öznenin kendi bayramı olur.

1940'lı yıllarda İnönü pek çok şehri ziyaret eder. Kaynak'ın şiirinde olduğu gibi gittiği yerlerde onu karşılayan şairler, ona duydukları sevgiyi, âşığın maşuka kavuşması gibi aktarır. İnönü'nün Konya ziyareti için Muammer Tarhan tarafından yazılan "İnönü Aşkı" şiiri de bunlardan biridir. Şiirde özne, İnönü'nün ziyaretinde halk ile konuşmasını ve dertlilere derman olmasını anlattıktan sonra şiirini şu dizelerle bitirir:

*Kaygu kalktı gönülden, nurlu yüzün doğalı,
Öpülesi ellerin zulmü kahri boğalı,
Sevgime penâh oldun, yüreğim sana bağlı,
Onun ap ak rengidir, meşal oldu bizlere,
İsmet doldu gönüle, İsmet doldu gözlere.* (Tarhan, 1945, s. 45)

İsmet İnönü, özne için şehrini ziyaret eden diğer siyasilerden farklıdır. Ona gönülden bağlıdır. Ona kavuştuğu gün ise bütün kaygıları yitip gider. Çünkü İnönü bütün kahırları, öpülesi elleriyle savuşturur. Sıkıntılarından kurtulan öznenin yüreği de yalnızca İnönü'ye ait olur. Artık öznenin kalbinde de gözünde de İsmet İnönü'den başkası yoktur.

Tarhan'ın şiirindeki bu anlayış bir başka şiirde de mevcuttur. Süreyya Endik'in kaleme aldığı "İnönü" şiirinde de öznenin kalbinin İnönü ile dolu olduğu söylenir. "O kadar seninle kalbim dolu ki/ Aklımın erdiği her şeyde varsın." (Endik, 1945, s. 46) dizeleriyle, şiir kişinin İnönü'den başka bir şey düşünemediği, kalbinde de aklında da yalnızca onun olduğu vurgulanır. Şiirin devamında da hiçbir kuvvetin, ona duyduğu sevgiden alıkoymayacağı belirtilir.

*İsterse gök çöksün, güneş kararsın
Aklımın erdiği her şeyde varsın,
Gerçekten büyüksün, cihan kadarsın
Bilmem ki tarihe nasıl sığarsın?... (Endik, 1945, 46)*

Tarihe sığmayacak kadar büyük İnönü'ye duyulan hisler de tıpkı onun gibi normalden farklı olmalı, daha güçlü ve sarsılmaz sevgi ile kuşanmalıdır. Şiir özneleri tarafından da İnönü bu şekilde sevilir. Ona karşı duyguları, güneş kararsa da gök çökse de yaşamaya devam eder. Elbette bu sevgi, geçmişin izlerini taşır. Türk milleti zor zamanlarında yanında İnönü'yü bulur. Onun desteği ile ülke düşmandan kurtularak rahat bir nefes alır.

Feyzullah Sacit Ülkü'nün "İsmet İnönü" başlığını taşıyan şiirde ise Kurtuluş Savaşı yılları İnönü övgüsü ile anlatılır. Fakat bu kahramanlık şiirinde Atatürk oldukça pasif bir şekilde resmedilir. O, yalnızca İsmet Paşa'ya vatani düşman askerinden kurtarması için emir vermiştir: "Başbuğün dedi ki – Yüce kumandan / Bu eşsiz ceravı kurtar çamurdan" (Ülkü, 1941, s. 2078). Sonrasında da Paşa, Sakarya'da Dumlupınar'da ve İnönü'de büyük zaferler yaratır.

*Sakarya ile Dumlupınar, İnönü
Gösterir eskinin büyüklüğünü;
Seni anlatamaz diriltme günü
Türküler söylese İsrail Surdan*

*Yıldırım sesile bir ölüm marşı
Çaldın savaşlarda titrettin arşı!
Lozan'da içilen başlara karşı*

Yüceldin yüce gök gibi onurdan! (Ülkü, 1941, 2079)

Bu yıllarda İnönü için yazılan şiirlerde gerçeklikten oldukça uzak bir atmosfer çizilir. Şiirlerde yalnızca ona duyulan sevgi ile İnönü'nün büyüklüğü aktarılır. Ayrıca şiirlerde İnönü dışında ikinci bir kişi de övülmez. Daha öncesinde İnönü için yazılan şiirlerin pek çoğunda dile getirilen Atatürk, 1940'lı yıllarda kaleme alınan şiirlerde ya yer almaz ya da Sacit Ülkü'nün şiirinde olduğu gibi pasif bir şekilde ele alındığı görülür. Bu dönemde İnönü övgüsüyle yazılan şiirler arasında Halit Fahri Ozansoy'un "Milli Şefi Dinlerken", Yusuf Ziya Ortaç'ın "İnönü", Faruk Nafiz Çamlıbel'in "İsmet İnönü'ye", Mehmed Faruk Öngay'ın "Garp Orduları Kumandanlığından", Emrullah Nutku Ültay'ın "İnönü", Ali Ertan'ın "İsmet İnönü İçin" eserleri sayılabilir.

Yıllarca Atatürk'ün ardından methedilen İnönü, bu yıllarda övgünün merkezindedir. Yalnızca kendisi için yazılan şiirlerde değil, gazetelerden dergi sayfalarına kadar İnönü hep en önde yer almaktadır. Ayrıca bu dönemde hayatını anlatan kitaplar da yayımlanır. Niyazi Ahmet Banoğlu *İsmet İnönü* (1943) adlı kitabında doğumundan itibaren İnönü'nün yaşadıklarını nesir formatında anlatırken, İsmail Çalık ise *İsmet İnönü'nün Hayatı* (1943) kitabında nazım formatında İnönü biyografisini oluşturur. Halkevlerinin kuruluşuna özel olarak *İsmet İnönü (Biyografi)* (1945) kitabı da bu dönemde yayımlanır. Biyografi kitaplarının yanı sıra yaptığı konuşma ve söylevler de kitap haline getirilir. *İsmet İnönü Millet ve İnsaniyet* (1943), *Milli Şefin Söylev, Demeç ve Mesajları* (1945), *İnönü'nün Söylev ve Demeçleri* (1946), *İnönü Diyor Ki- Nutuk Hitâbe, Beyânat, Hasbihâlller* (1946) bunlardan birkaçıdır. Şiirde ise Galip Çelikkol'un İnönü için yazdığı eserlerden oluşan *Sevgili Milli Şefimiz İsmet İnönü* (1944) ile İnönü için yazılmış seçme şiirleri bir araya getiren *Milli Şef İnönü'ye Şiirler* (1945) kitapları yayımlanır.

Hakkında yazılan bütün bu eserler İsmet İnönü'nün Atatürk'le beraber anılmasını sağlar. Daha öncesinde Atatürk'ün ardından gelen İnönü, iktidara geçtiği andan itibaren yedi yıllık süreçte kendini ön plana çıkarmayı başarır. Şiirler ve diğer yayımlarla beraber anlatılan İnönü, halkın sevgisini kazanmış büyük bir liderdir. Cemil Koçak, İnönü için yazılan eserlerin, tarihi İnönü lehine olacak şekilde biçimlendirdiğini söyler. Bilinçli olarak yapılan bu durum ile İnönü "İkinci Adam" kimliğinden kurtulup Atatürk ile birlikte Kurtuluş Savaşı'nın ve Cumhuriyet'in ana kahramanı olur (Koçak, 2020a, s. 270). Koçak'ın yaptığı bu değerlendirmede iktidar sahibinin tarihi kendi istediği şekilde yazabileceği ve iktidarın değişmesi durumunda da yazılan tarihin değişebileceği belirtilir. Nitekim İnönü için de bu durum gerçekleşir. 1940'ların ortasına kadar süre gelen anlayış, sonrasında değişir. Çünkü DP'nin kurulmasıyla İnönü'ye karşıt isimlerin siyaset yapabileceği bir parti ortaya çıkar. Bu durum da eleştirilerin daha derli toplu ve yüksek bir sesle dile getirilmesini sağlar. Aynı zamanda değişen şiir anlayışlarıyla, romantik şiir yerini gerçekçi şiire bırakır. İktidar ideolojisi dışında farklı ideolojilerin şiirde yaygınlaşması ve bireysel söylemin gerçekçilik ile birleşmesi de övgünün değil eleştirinin daha çok ön plana çıkmasını sağlar.

Eleştirilerin Odağında İnönü

1940'lar, İnönü iktidarının baskı ve sansürü arttırdığı yıllardır. Gittikçe artan eleştirilerin kamuoyunu yönlendirmesini engellemek için basına sansür getirilir. Elbette bahsi geçen yılların öncesinde de dergi ve gazeteler denetim altındadır; ancak İkinci Dünya Savaşı ile başlayan süreçte baskı giderek çoğalır. Öncelikle dönemin Başbakanı Refik Saydam, Dahiliye Vekâletinin öncülüğünde gazete ve dergilerde çıkan yazıları

inceleyecek bir komisyonun kurulmasını ister. Basında çıkan yazıların dış politikada sorunlara neden olabileceği düşüncesiyle başlayan sıkı denetim sonrasında Matbuat Umum Müdürlüğü'nün yayımlanan her türlü basılı yayın ve kitaba uyguladığı bir sansüre dönüşür (Koçak, 2020b, s. 157-161). Bu dönemde şairler de sıkı denetim altındadır. Rıfat Ilgaz, Cahit Ilgaz, Hasan İzzettin Dinamo, Samim Kocagöz gibi isimler tek parti rejiminin soruşturmalarıyla karşı karşıya kalır (Berhumoğlu, 2001, s. 8). Sanatçıların kimisi bu davalarda suçsuz bulunurken kimileri de yıllarca hapis yatmak zorunda kalır. Baskının arttığı bu yıllarda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü eleştirileri odağı haline gelir. Ancak onu doğrudan eleştirmek mümkün değildir. Bu sebeple sanatçılar isim vermeden çağrışımlar ve benzetmeler yoluyla düşüncelerini söyler.

İsmet İnönü'ye yönelik eleştirilerin pek çoğu Necip Fazıl Kısakürek tarafından çıkartılan *Büyük Doğu* dergisi etrafında toplanır. 1943 yılında yayına başlayan *Büyük Doğu*, dönemin hükümetlerini ve iktidar partisi CHP'yi eleştiren yazılara ve hicivlere ev sahipliği yapması nedeniyle tek parti rejimi tarafından sıkı gözetim ve denetim altında tutulur. Bu nedenle de dergi ara ara yayın durdurma cezaları ile karşı karşıya kalır (Koçak, 2020b, s. 176-179). Yine de dergide eleştiri içeren yazılar ve şiirler yayımlanmaya devam eder. Bu şiirler arasında Ozanbaşı mahlasıyla “Yeni Recep Şarkıları” ve Borazan mahlasıyla “Senin” şiirlerini kaleme alan Necip Fazıl Kısakürek, kendi adını kullanarak da “Milletlerin Ağzından Dünya Destanı”nı dergide yayımlar. Necip Fazıl tarafından yazılan şiirlerin ortak özelliği dönemin baskı rejimini eleştirmesidir. Şiirlerde doğrudan İnönü'nün adı geçmese de hicivler ona yöneliktir. Örneğin “Senin” şiirinde sen diye hitap edilen kişinin Milli Şef olduğu “Nöbet sende diye aldanma sakın/ Zannetme bâkidir devranın senin” (Borazan, 1948, s. 16) dizeleriyle sezdirilir. 1947'de yayımlanan şiirde o zamana kadar İnönü iktidarının uyguladığı politikaların adaletsiz oluşu dile getirilir. Elbet bir gün İnönü'nün de devranı sona erecektir, o zaman da yapılan haksızlıkların hesabının sorulacağı şu dizelerle ifade edilir: “Bir gün bizim köye yolun düşerse/Boynuna asılır fermanın senin” (Borazan, 1948, s. 16).

Necip Fazıl Kısakürek'e ait bir başka şiir “Milletlerin Ağzından Dünya Destanı” şiirinde de Milli Şef dönemi anlatılır. Oldukça sert sözler içeren şiirde doğrudan İnönü'nün adı yer almasa da şiir öznesinin eleştiri okları ona yöneliktir. Çünkü ülkenin içinde bulunduğu halin baş sorumlusu olarak görülmektedir. Bu sebeple şiirde kötü gidişatı gerçekleştirdiği söylemlerle daha da körüklediği için kendisine “borazan” olarak hitap edilir:

*Öttür yem borusunu, öttür, öttür borazan!
Bit pazarında sattık, kalkamaz artık kazan!
Allahın on pulunu bekleme dursun on kul;
Bir kişiye dokuz, dokuz kişiye bir pul...
Bu taksimi kurt yapmaz kuzulara şah olsa;
Yaşasın, kefenimin kefilî karaborsa!
Kubur faresi hayat, meselesiz, gerçeksiz;
Heykel destek üstünde, benim ruhum desteksiz.
Siyaset kavas, ilim köle, sanat ihtilâç...
Serbest, verem ve sıtma; mahpus gümrükte ilâç.
Bülbüllere emir var; lisan öğren vakvaktan
Bahset tarih, balığın tırmandığı kavaktan!
Bak, arslan hakikate, ispinoz kafesinde!*

*Tartılan vatana bak, dalkavuk kafesinde!
Mezarda kan terliyor babamın iskeleti,
Ne yaptık ne yaptınız mukaddes emaneti? (Kısakürek, 1947, s. 2)*

Şiirde yolsuzlukların ayyuka çıktığı sosyal ve siyasal ortam resmedilir. Bu dönemde ticari faaliyetlerin devlet denetimi altında olduğu daha öncesinde belirtilmişti. Buna rağmen sorunların düzelmemesi ve daha da kötüleşmesinden dolayı iktidar suçlanır. Şiir kişinin “bir kişiye dokuz pulun” verildiğini söylemesi gelirin adaletsiz bir şekilde dağıtıldığını göstermektedir. Ayrıca şiirde o dönem etkili olan karaborsa ve ilaç sıkıntısına da değinildiği görülür. Savaş yıllarında başlayan ithalatın kısıtlanması ve üretimin azalmasından dolayı pek çok ürüne ulaşım zorlaşmıştır. Bunların arasında yurt dışından getirilen ilaçlar da vardır. İlaçların yanı sıra insanlar en temel besinlere bile ulaşamamaktadır. Devlet temel ihtiyaç malzemelerini karne ile dağıtır. Bu yıllarda ana besin kaynağı olan ekmeğin bile sınırlı sayıda oluşu ve karneyle dağıtılışı halkın zor günler geçirmesine neden olur. Çünkü devlet tarafından verilen karneler dahi karaborsada satılmaktadır (Koçak, 2022, s. 350-351). Metin Toker (2000, s. 27) bu dönemde devletin yaşam için gerekli maddelere ulaşılabilmesi için gerekli çözümleri almaya çalıştığını ancak bunu memurlar üzerinden yapması nedeniyle ülkenin halk ve memurlar olarak iki kesime ayrıldığını söyler. Memurlar devleti temsil ettiği için halk hem memurlara hem de devlete karşı yabancılaşma yaşamaya başlar. Milli Şef döneminde vatandaş ekonomik sıkıntıların ortasında yalnız bırakılır. Kısakürek’in şiirinde de bu durumun izlerine rastlanır. Halk ancak birilerini över ve birilerine kulluk ederse istediklerine ulaşabilmektedir. Bu nedenle dalkavukluk kafesleri her yerdedir. Şiirin öznesi ülkenin hâlini ortaya koyduktan sonra şu şekilde sorar: Ata’nın emanetine ne yaptınız?

Büyük Doğu’da Necip Fazıl dışında başka isimlere ait eleştiri şiirleri de yayımlanır. Salih Zeki Aktay’ın “Sizin Sizin” şiirinde başta İnönü olmak üzere CHP yönetiminin ülkeyi kendi malı olarak gördüğü ve bu nedenle de ülkenin bütün imkânlarını sömürmeyi kendilerine hak saydıkları ironi yoluyla hicvedilir. Şiirin öznesi “Sınırsız çiftlikler, davarlar, atlar/ Saraylar, bankalar ev saltanatlar”ın (Aktay, 1947, s. 2) hepsinin iktidar kesimine ait olduğunu, onlar lüks içinde yaşarken, halkın sefalet içinde olduğunu söyler. Bu haksız düzene ise kimse sesini çıkaramaz. Çünkü iktidar kendi düzenini devam ettirecek destekçilerini yetiştirmiştir. Onlar kamuoyunu yönlendirerek yaşanılana insanların gözlerini kapatmasını sağlar. Özne bu düzenin Tiranlarda bile olmadığını belirtir: “Sizin, tiranlardan fazla yeriniz/ Akteon’dan çokluk köpekleriniz!” (Aktay, 1947, s. 2). İktidarın destekçilerini köpek olarak gören şiir kişisi, bu acımasız düzenin de bir gün sona ereceğine inanır.

Büyük Doğu’da yayımlanan bir başka şiir ise Kazım Nami Duru’ya aittir. “Görüyorum” başlığını taşıyan şiirde özne, halkın milli duygular ile sömürülmesine dikkat çeker. İnsanlar, zar zor geçinmesine rağmen, “Borcunuz hizmet etmek...” (Duru, 1947, s. 3) diye söylenen sözlerin altında kalarak kendinden daha da vermektedir. İnönü dönemindeki vergilerin halkın daha da fakirleştirdiği vurgulanan şiirde, yakın tarihi sürekli gündeme getiren iktidarın daha da zenginleştiği belirtilir.

Bu dönem İsmet İnönü doğrudan eleştirilmese de kötü giden durumlar üzerinden yönetim eleştirileri yapılır. Türk hiciv şiirinin ünlü ismi Neyzen Tevfik, Milli Şef dönemindeki yoksulluk, karaborsa, halktan alınan ağır vergiler, basına uygulanan sansür

ve muhalefetin susturulmaya çalışılması gibi olayları şiirlerinde hicveder. Onun “Ay Dede” ve “Vatanın Tarihi” şiirleri bu hicivlere örnek verilebilir. Neyzen Tevfik dışında da Aziz Nesin “Vatandaşlık Belgesi”, Rıfat Ilgaz “Sınıf” şiirlerinde İnönü dönemine ait politikalar ile beraber dönemin iktidarını da eleştirir. Bu isimler dışında Nazım Hikmet Ran, Enver Gökçe, Ahmed Arif, Cahit Irgat, Arif Damar, Suat Taşer gibi şairlerin şiirinde doğrudan İnönü eleştirileri yer almasa da Milli Şef döneminin kötü gidişatının şiirlere aktararak dönem eleştirisi yapıldığı söylenebilir.

14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleşen seçimde iktidarı kaybeden CHP, yerini DP’ye bırakır. Seçim sonrası İsmet İnönü de iktidardaki konumunu kaybederek muhalefete geçer. Bu durum onun için yazılan hiciv şiirlerinde bir artışa neden olur. İktidarda olduğu yıllarda sansürden dolayı muğlak ifadelerle eleştirilen İnönü, bu kez daha net ifadelerle hicvedilir. Bu yıllarda CHP içinde de Paşa’ya yönelik eleştiriler ayyuka çıkar. Bu isimlerden biri Orhan Seyfi Orhon’dur. Daha öncesinde CHP’den vekillik de yapmış olan Orhon, İnönü’nün siyaseti ve CHP Genel Başkanlığını bırakmamasını şiirlerinde hicveder. 1951’de yayımladığı *Hicivler* kitabında yer alan bütün şiirlerin odağı İsmet İnönü’dür. 1940’ların ikinci yarısından itibaren yazdığı şiirlere yer verdiği bu kitabının “Başlangıçlar” bölümünde kitabın yazılış amacını şu sözlerle dile getirir:

Bu kitabın davası şudur: 1946’da İnönü, güzel asil yerinde bir feragatle politika dışında kalsaydı, bir örnek adam olacaktı. Demokrasi ahlâkı, bir fazilet havası halinde memleketi dolduracaktı. Kırıcı, yıkıcı, bizi birbirimize düşman edici çatışmalara yer kalmayacaktı. Karşılıklı saygı duyguları taşıyan eşit partilerin halk hizmetinde mücadelesini görecektik. Halk partisi iktidarda kalsa da iktidardan düşse de bunun şerefini taşıyacaktı. Onun varlığı, memleketin en güç zamanında her partinin yardımını isteyeceği manevi bir kuvvet olacaktı. Bunu yapmadı. Yapabilirdi. Yapabilecek kadar da bu milletin her türlü hürmetini, nimetini, mükâfatını görmüştü. İktidarda kalmak istediğini yenemedi. Fakat bu iktidar şerefli olmamıştır (Orhon, 1951, s. 3-4).

Orhon, iktidarda kalma isteğini bir türlü yenemeyen İnönü’nün CHP Kurultayı tarafından gönderilmesi gerektiğini düşünür. Bu amaçla da İnönü taşlamalarından oluşan kitabını, 1951 yılında düzenlenen kurultaydan hemen önce yayımlar. Kitapta yer alan “Partinin Mezar Taşı” şiiri bu sebeple İsmet İnönü’ye olduğu kadar kurultaya katılacak üyelere de bir uyarı gibidir.

*Sen, bu Başkanlığı terk etmezsen;
Partinin şöyle yazılsın taşına:
“Beni mahvetti de Başkan kaldı;
Partisiz, Partilisiz, tek başına!”* (Orhon, 1951, s. 25)

Şiirin öznesi, İnönü’nün başkan olmaya devam etmesi durumunda partinin artık işlevini kaybederek yitip gideceğini düşünür. Bu nedenle de mezar taşı benzetmesi yapılarak partinin yok oluşu ölüme benzetilir. CHP’nin tekrar halkın gözünde güven kazanması ve destek görmesi için İnönü’nün gitmesi gerektiğini düşünen şiirin öznesi Milli Şef’e seslenir: “Ey paşam, Parti’yi geç, insan o yaştan sonra / Tutamaz, fazla sıkıştırdı mı, hatta çışını!” (Orhon, 1951, s. 34).

Orhon’un kitabında yer alan şiirlerin bir kısmı İnönü’nün iktidarda olduğu yıllarda yazılmıştır. Ancak o dönemlerde yayımlanmayan şiirler DP iktidara geçince yayımlanabilir. O şiirlerden biri Milli Şef’in resminin her yere koyulması ile ilgilidir:

*Kondu resmin paradan, puldan, okuldan tut da;
Mutlaka memleketin her basılan dergisine!
Çıkarılmışsa yerinden biri artık, çok mu?
Memleket döndü, Paşam, çünkü resim sergisine! (Orhon, 1951, s. 62)*

Orhon'un 1946'da CHP'den milletvekili seçildiği dikkate alınrsa, İnönü'nün Cumhurbaşkanlığına geldiği ilk yıldan itibaren başlayan resimlerinin devlet dairelerine asılmasının, CHP içindeki isimler tarafından da hoş karşılanmadığı anlaşılır. Daha öncesinde İnönü'yü övmek için kaleme alınan şiirlerde heykellerinin dahi yurdun dört bir tarafına asılması gerektiğinin söylenmesi, partiye üye kişilerin genelini kapsamadığı da böylelikle ortaya çıkar. O şiirlerde anlatılan atmosfer abartılı sevginin doğurduğu yapaylıktan ibaretken, hiciv şiirlerinde anlatılanlar olabildiğine gerçektir.

İnönü'yü hicveden bir başka şair ise Cemal Oğuz Öcal'dır. Şair, Âşık Fedai mahlasıyla *Serdengeçti* dergisinde "Sağırnâme" ve "Lanetnâme" başlıklı iki şiir yayımlar. Oldukça uzun olan her iki şiir de dönemin ana muhalefet partisi Genel Başkanı İsmet İnönü'ye ağır eleştiriler yöneltilir. "Sağırname" başlığıyla da İnönü'nün bir kulağının ağır işitmesine gönderme yapılan şiir, şu sözler ile başlar:

*Kes artık sesini ey mel'un sağır!
Dinleye dinleye bıktık, usandık!..
İhtilal çığrıdır açtığın çığır,
Uyuyoruz sanma, çoktan uyandık. (Âşık Fedai, 1952a, s. 2)*

Şiirin öznesi iktidarı kaybeden İsmet İnönü'nün 1952 yılının son altı ayında Türkiye çapında başlattığı gezilerdeki konuşmalarını hedef alır. O dönem erken seçim amacıyla gerçekleştirilen kampanyaya bağlı tur, DP tarafında ihtilal çağrısı olarak yorumlanır. Menderes'in bunun için söylediği şu sözler dönemin gazetelerinde yer bulur: "Dolaşmalarının amacı nedir? Yeni bir parti mi kuruyorlar, yoksa milli bir ayaklanma mı hazırlıyorlar?" (Cumhuriyet, 1952, s. 1). Bu dönem DP ve CHP arasındaki gerilimi İnönü'nün körüklediği belirtilir. CHP'de partinin ideolojisi ve doktrini yerine İnönü'nün sözlerinin ön plana çıkması, Cumhuriyet tarihinin ilk partisinin kişi merkezli olduğunu da gösterir. Bu durumu Türk siyasetinin kaçınılmaz bir sonu olarak değerlendiren Feroz Ahmad (2020, s. 63), DP'nin de sonraki süreçlerde bir kişi partisine dönüştüğünü söyler. Öcal'ın şiirinde de bu nedenle CHP değil, doğrudan İnönü hedef alınır. Ağır eleştiriler taşıyan şiirde İnönü'nün hem halkı sömürdüğü hem de halkın dinini ve kültürünü rahat bir şekilde yaşamasına izin vermediği dile getirilir:

*Yaptırdın bunca köşk, apartman, konak;
Doymadın bir türlü, gözün aç yine!..
Yaklaştı gebermen ey habis bunak!
Sarı bir parça da yıktığın dine!..
Çıkılmaz imansız, dinsizle yola,
Türk başında böyle insan istemez!..
Hak yolundan asla sapmayız sola,
(Gölge etme başka ihsan istemez!..
Millet perişandı, memleket harap:
Uğursuz devrinde ey sağır Sultan!..
Doldu gözümüze ölmeden türap,
Lanet edeceğiz sana her zaman!.. (Âşık Fedai, 1952a, s. 29)*

Şiirde dile getirilen din mevzusu, henüz Atatürk hayattayken başlayan çatışmadır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında inkılap taraftarları kendilerini ilerici ve modernist olarak görmelerine karşın, İslamiyet’e bağlı muhafazakâr kesimi gerici (irtica) olarak değerlendirir (Bora, 2021, s. 79). İnönü devrinde ise iki tarafın daha da kutuplaştığı görülür. Özellikle Milli Şef döneminde Başbakanlık görevini de yürüten Recep Peker’in sarf ettiği ifadelerin sertliği muhafazakâr kesimin cephe almasına neden olur. Peker, muhafazakâr yaşantıyı “ulus vücudunun derisini kaplayan hastalık” (Peker, 1984, s. 20) olarak görmektedir. Muhafazakâr kesimin sözcülerinden Necip Fazıl ise Peker’e cevap olarak yazdığı köşe yazılarının yanı sıra “Yeni Recep Şarkıları” başlıklı bir şiir de kaleme alır. Şiirde Peker hükümetinin istifası alay konusu edilir (Ozanbaş, 1947, s. 16). Öcal’ın şiirinde de Kısakürek’in şiirinde dile getirdiği CHP-din ayrışmasının izleri bulunur. Necip Fazıl şiirini İnönü henüz görevdeyken yayımlamasından dolayı hem Şef’in ismine yer vermez hem de sarf ettiği ifadeleri daha yumuşa tutar. Fakat Öcal’ın şiirinde sert söyleyişin yanı sıra şiirin kime yazıldığı gayet açık bir şekilde verilir. Bu durum 1950 yıllarında İnönü için yazılan şiirlerin geçmiş yılların öfkesini de taşıdığını göstermektedir. Öcal’ın diğer şiiri “Lanetnâme” de bunun en iyi örneklerindendir. Şiirde 1944 yılında gerçekleştirilen Irkçılık-Turancılık davalarındaki haksız yargılamalardan dolayı İnönü lanetlenir (Âşık Fedai, 1952b, s. 15).

1950’li yıllarda İnönü’yü şiirleriyle hicveden isimler arasında Ümit Yaşar Oğuzcan ve Mehmet Kaplan da yer almaktadır. Oğuzcan, *Taşlamalar, Hicivler* kitabının ilk cildinde, İnönü iktidarının son yıllarından 1960 darbesine kadar geçen sürede pek çok siyasiyi şiiri aracılığıyla hicveder. İnönü de bu isimlerden biridir. Özellikle “Geç Efendim Geç” ve “Alerjik Millet” şiirlerinde İnönü iktidarda olduğu yıllardaki muhalefete karşı sert tutumu ile iktidarı kaybettiği zamandaki genel başkanlığı bırakmaması konusu alaycı bir şekilde eleştirilir (Oğuzcan, 2004, s. 68). Mehmet Kaplan ise N. Tarhan müstear adıyla *Orkun*’da yayımladığı şiirinde İnönü’nün koltuk sevdasını “Sen siyasi ölüsün, haddini bil” (Tarhan, 1951, s. 5) diyerek hicveder.

Azerbaycan kökenli şair Elmas Yıldırım da İnönü’yü şiiriyle yeren isimler arasındadır. Yıldırım, Sovyetler Birliğinden (SSCB) kaçarak sığındığı Türkiye’de, yönetimin SSCB ile ticari ve dostane ilişkilerini sürdürmesini eleştirir. *Orkun* dergisinde “Dönek Kardeş”, *Demokrat Malatya Gazetesi*’nde “Ne Derler” ve “Yediler... İçtiler...” şiirlerini yayımlar. “Ne Derler” şiirinde İsmet İnönü’ye şu şekilde seslenir:

*Sus! Çekil, bırak bizi derdimizle başbaşa!
Biz artık Allah diye atıldık bu savaşa.
Çıkanlar yolumuza mutlak ezilir, paşa!
Fâtih gibi düşmana saldırana ne derler? (Yıldırım, 1951, s. 1)*

Şiirin öznesi, Türk soydaşlarını katleden SSCB’ye gerekli tepkiyi gösteremeyen İnönü rejimini eleştirir. Ayrıca şiirde, 1944 yılında başlatılan Irkçılık-Turancılık davalarıyla Hüseyin Nihal Atsız başta olmak üzere milliyetçi isimlerin hapse atılmasına da yer verilir. Özne bütün bu olanları hatırlatarak, Türk gençliğinin önünü kesmeye çalışanların elbet bir gün ezileceğini söyler. Şiirin devamında Paşa’nın da bir zamanlar haksız suçlarla hapse attığı milliyetçiler karşısında ezildiği ifade edilir. Nitekim İnönü iktidarı kaybetmiş ve büyük bir yenilgi yaşamıştır. Yıldırım’ın şiirsel öznesi buna atıf yaparak, Türk milliyetçisinin gücünü gösterme gayesindedir.

Ahmet Hamdi Tanpınar da İsmet İnönü'yü eleştirmek amacıyla şiir yazar. "Gelecek" başlığını taşıyan şiir ne yazık ki şair hayattayken yayımlanmaz. Ölümünden sonra İnci Enginün'ün hazırladığı *Bütün Şiirleri* kitabında yer bulan şiir, şiirin içeriğinden anlaşılacağı üzere 1960 yılında kaleme alınmıştır. Bu "Küçücük vücudunla/Ve yetmiş altı yaşınla" (Tanpınar, 2024, s. 165) dizelerinde İnönü'nün yaşının söylenmesiyle anlaşılır. Şiirin atıf yaptığı olayların 27 Mayıs Darbesinin hemen öncesinde yaşanması nedeniyle şiirin darbe öncesinde yazıldığı düşünülmektedir. Şiirde Nisan 1960'ta İstanbul ve Ankara'da yaşanan olaylar yer alır. Bu süreçte İnönü önderliğindeki CHP'nin gençlik kolları örgütlenerek gençleri DP'nin Vatan Cephesi uygulamasını protesto etmeye çağırır. Ancak bu eylemler polis şiddetiyle karşı karşıya kalır ve gösterilerde ölen ve yaralanan kişiler olur (Ahmad, 2020, s. 83-85). Tanpınar'ın şiirinde de gençlerin zarar görmesinin sebebinin İnönü olduğu belirtilir:

*Doğmasını hazırladığın güneşin
Ve kucağında
Dipçik ve çizme altında inleyerek
Ve arkanda kalabalığı ölen gençler...
Seninle bu dar, dikenli yolda
Süngü safları arasında
Ateş, kan ve hakaret içinde yürüyenerin
Geleceğin kapısında vücudun onlar gibi
Yara bere, ellerin tırnakların kan
Zorluyorsun bu tunç kanatları,
Zorluyorsun yirmi dört milyonun gecesini
Zorluyorsun yolunu kapatan
Cesedini çürümüş şevkin. (Tanpınar, 2024, s. 164)*

Tanpınar'ın şiir kişisi, İnönü'nün gençleri ölüme götürdüğünü düşünür. Onun sözleriyle üniversitede, Taksim'de, Kızılay'da gösteriye katılan kişiler, dipçik ve çizme altında kalır. Ancak bu durum, İnönü'nün siyaseti için yalnızca bir araç olur. Ülke büyük bir karmaşaya doğru sürüklenmekte iken ülkenin kurucuları arasında yer alan ve kendisine Milli Şef unvanı verilen kişinin soğukkanlı kalıp, halkı ve askeri sakinleştirmemesi, aksine ortamı daha da gerginleştirmesi şiirin öznesi için bir hayal kırıklığıdır. Bu nedenle şiirin sonunda özne "Anladım artık/ Tek duvarını ancak isyanın güneşi yıkar" (Tanpınar, 2024, s. 165) diyerek sitemini dile getirir. Çünkü ancak isyan ortaya çıktığında İnönü istediğine kavuşacaktır.

Öznenin bahsettiği bu isyan da askeri cunta aracılığıyla gelir. 27 Mayıs 1960 günü sabahın erken saatlerinde başlayan harekât güçlü bir direnişle karşılaşmadan neticelenir. Cumhuriyet tarihinin ilk askeri darbesinin "demokrasinin içine düştüğü buhranı" ortadan kaldırmak amacıyla gerçekleştirildiği duyurulur (Ahmad, 2020, s. 170). İnönü'yü eleştirmek için kaleme alınan şiirlerde de darbeye giden bu süreci görmek mümkündür. Özellikle Cemal Oğuz Öcal'ın 1952'de yayımlanan "Sağırnâme" şiirinde başlayan izler, Tanpınar'ın yayımlanmayan "Gelecek" şiirine kadar devam eder. İnönü'nün muhalefette yer aldığı süre boyunca eleştiri oklarının hedefi haline gelmesinin ana nedeni, soğukkanlılıktan uzak bir siyaset yürütmesi olur. Elbette askeri darbenin gerçekleşmesinin nedeni İsmet İnönü'nün sözleri değildir. Ancak darbe öncesi dile getirdiği "şartlar tamam olursa ihtilal uluslar için bir haktır" (Toker, 1992, s. 234) sözleri, sonraki süreçte de sık sık önüne getirilecektir.

Sonuç

İsmet İnönü için 1923'ten 1960'a kadar kaleme alınan şiirler, yalnızca bireysel bir siyasetçinin edebiyatı temsili olarak değil, aynı zamanda Türkiye'de iktidar ile şiir arasındaki ilişkilerin dönüşümünü yansıtan önemli belgeler niteliğindedir. Onun için kaleme alınan ilk şiirler, Kurtuluş Savaşı'ndaki İnönü Muharebeleri ile ilgilidir. Sonrasında ise Lozan'da Ankara hükümetini başarılı temsili ve Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı yaptığı dönemde Başbakanlık görevini üstlenerek inkılapları birlikte gerçekleştirmeleri şiir özneleri tarafından gururla dile getirilir. İnönü Başbakanlık yaptığı yıllarda, Atatürk'ün ardından "İkinci Adam" olarak şiirlerde övülür. Bu dönem onun hakkında yazılan şiirlerde Atatürk'ün arkasında yer alan bir İnönü imajının resmedildiği görülür.

Atatürk'ün ölümünün ardından ise İsmet Paşa'nın kendi iktidarı başlar. Bu yıllarda kaleme alınan şiirlerde iktidar-şiir ilişkisi tahakküm kurmak amacıyla kullanılır. Şiirlerin sayısında ciddi bir artış yaşanırken, bu şiirlerde İnönü büyük bir lider olarak resmedilir. Kimi zaman kurtarıcı, kimi zaman sevgili, kimi zaman ise baba olarak anlatıldığı bu şiirlerde, şiir özneleri topluluk adına konuşmaktadır. Bu durum ise şiirlerin halkı yönlendirmesi amacını taşıdığı düşüncesini doğurur. Bu dönemde yazılan şiirler iktidarın söylemsel üretim alanı olarak işlev görmek ve bireysel bir figürü toplumsal bir özne hâline dönüştürmektedir. Yani şiir, sadece estetik bir ifade biçimi değil, aynı zamanda egemen söylemin üretildiği ve toplumsal öznenin şekillendirildiği bir araç olarak kullanılır. Nitekim ülke açısından sıkıntılı geçen İkinci Dünya Savaşı yıllarında İnönü hakkında yazılan şiirlerde dönemin gerçekliğine yer verilmeden İnönü'nün methedildiği görülür. Bu methiyeler yapay bir söyleyiş oluşturma yanı sıra toplumu etkileyen iktidar söylemini inşa eder. İncelenen şiirlerde İnönü'nün temsilinin hem iktidarın hem de toplumsal öznenin üretildiği bir söylemsel alan yarattığı söylenebilir.

Savaşın ardından övgü şiirleri yazıldığı kadar İnönü'yü yeren şiirler de yazılmaya başlanır. Bu şiirlerde kötü giden gidişatın sorumlusunun İsmet İnönü olduğu belirtilir. Bu şiirlerin özneleri onu, ülkeyi kendi menfaatleri için sömüren bir kişi olarak görmektedir. Bu şiirlerde iktidar söylemine karşıt yeni bir söylem ortaya çıkmaya başlar. DP'nin iktidara geçtiği 1950 sonrası ise bu yeni söylem daha da güçlenir. Aynı zamanda eleştiri şiirlerinin sayısı da artar. 1945-1950 arasında sansür nedeniyle İnönü'yü rahat bir şekilde hicvedemeyen şairler, geçmişin acısını söyleyişlerini sertleştirerek çıkarmaktadır. Eleştirilerde kendisine hakaret içeren sözler, fiziksel özelliği ile dalga geçilen kelimeler yer alır. Bu durum şiir ve iktidar ilişkisinin meşruiyetin el değiştirmesiyle yeniden şekillendiğini göstermektedir. Öncesinde oldukça fazla yazılan övgü şiirleri, 1950 seçimlerinden itibaren aniden kesilir. İnönü, iktidarı kaybetmesiyle özneler üzerindeki etkinliğini de kaybeder. Öncesinde şairler, İnönü'nün karşısında değil, yanında durmaktayken şiirlerini de iktidarın tahakküm aracı olarak kullanır. Ancak DP dönemiyle beraber, İnönü ve CHP'nin şiiri bir araç olarak kullanarak oluşturdıkları parti edebiyatı sona erer. Bu dönemde İnönü için yazılan taşlama ve hicivler, onun halkın gözündeki saygınlığını yitirdiğini gösterir. Ayrıca şiirimiz açısından bakıldığında da iktidarın şiir ile olan ilişkisinin giderek azaldığı söylenebilir. Artık şiir, siyasetin şiiri olmaktan çıkarak, ideoloji temelli siyaseti yönlendiren konuma yükselir. Böylece ötekinin sesi şiirsel dile taşınır ve eleştiri içeren söyleyişler artar.

Sonuç olarak, 1923–1960 arası İnönü şiirleri, Türkiye’de iktidar ile edebiyat arasındaki ilişkinin evrimini gözler önüne serer. Başlangıçta iktidarın yönlendirdiği ve toplumu şekillendiren bir araç olan şiir, DP dönemi ile birlikte iktidarı eleştiren, toplumsal muhalefeti görünür kılan ve ideolojik özneleri üreten bir işlev kazanır. Süreç hem İnönü’nün bireysel temsillerini hem de Cumhuriyet dönemi şiirinin politik dönüşümünü ortaya koyar. Dolayısıyla çalışmanın bulguları, Foucault’nun özne-iktidar yaklaşımı ışığında, şiirin siyaseti yansıtan ve yönlendiren bir mecra olmasının yanı sıra, iktidar ilişkilerinin değişimiyle birlikte toplumsal öznenin yeniden üretildiğini göstermektedir.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2020). *Demokrasi sürecinde Türkiye 1945-1980*. A. Fethi (Çev.). İstanbul: Hil Yay.
- Aktay, S. Z. (1947). Sizin sizin. *Büyük Doğu*, 3(69), 2.
- Âşık F. [C. O. Öcal] (1952a). Lanetnâme. *Serdengeçti*, 18, 15.
- Âşık F. [C. O. Öcal] (1952b). Sağırnâme. *Serdengeçti*, 19-20, 2.
- Baki, E. (2010). *Ulusun inşası ve resmî edebiyat kanonu*. İstanbul: Libra Kitap.
- Berhumoğlu, C. (2001). *Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde 1940 toplumcu gerçekçi kuşağın yeri*. [Yüksek Lisans Tezi]. Mersin: Mersin Üniversitesi.
- Bora, C. (1945). İnönü’müz. A. Ertan (Haz.), *Milli Şef İnönü’ye şiirler*, içinde (s. 38). İstanbul: Uğur Kitabevi.
- Bora, T. (2021). *Türk sağının üç hali: Milliyetçilik, muhafazakârlık, İslâmcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boratav, K. (1982). *Türkiye’de devletçilik*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Borazan [N. F. Kısakürek]. (1948). Senin. *Büyük Doğu*, 3(87), 16.
- Çalıka, A. R. (1992). *Kurtuluş Savaşı’nda Adâlet Bakanı Ahmet Rifat Çalıka’nın anıları*. H. Çalıka (Haz.). Eskişehir: Gülen Ofset Matbaa.
- Çamlıbel, F. N. (1945) İnönü’ye. A. Ertan (Haz.), *Milli Şef İnönü’ye Şiirler*, içinde (s. 13-14). İstanbul: Uğur Kitabevi.
- Çolak, V. (2016). *Bir şiire nereden girilir-şiir sanatı üzerine*. İzmir: Etki Yayınları.
- Dağlıoğlu, H. T. (1945). İsmet İnönü. A. Ertan (Haz.), *Milli Şef İnönü’ye şiirler*, içinde (s. 37). İstanbul: Uğur Kitabevi.
- Durgunoğlu, N. (1938.11.18). Ulu atama. *Cumhuriyet Gazetesi*, 8
- Duru, K. N. (1947). Görüyorum. *Büyük Doğu*, 3(59), 3.
- Egeli, M. H. (1945). İnönü. A. Ertan (Haz.), *Milli Şef İnönü’ye şiirler*, içinde (s. 33). İstanbul: Uğur Kitabevi.
- Endik, S. (1945). İnönü. A. Ertan (Haz.), *Milli Şef İnönü’ye şiirler*, içinde (s. 46). İstanbul: Uğur Kitabevi.
- Ertepinar, C. (1945). İnönü. A. Ertan (Haz.), *Milli Şef İnönü’ye şiirler*, içinde (s. 28). İstanbul: Uğur Kitabevi.

- Foucault, M. (2019). *İktidarın gözü*. I. Ergüden & O. Akınhay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2021). *Özne ve iktidar*. I. Ergüden & O. Akınhay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Güney, E. C. (1933). İnkılap edebiyatı. *Kadro*. 2(18), 68.
- Güngay, M. N. (1945). İsmet İnönü. A. Ertan (Haz.), *Milli Şef İnönü'ye şiirler*, içinde (s. 32). İstanbul: Uğur Kitabevi.
- Gür, F. (2001). Atatürk heykelleri ve Türkiye'de resmi tarihin görselleşmesi. *Toplum Bilim*, 90, 147-166.
- Gürtunca, M. F. (1945). İsmet Paşa. A. Ertan (Haz.), *Milli Şef İnönü'ye şiirler*, içinde (s. 22). İstanbul: Uğur Kitabevi.
- İnalcık, H. (2003). *Şair ve patron: Patrimonyal devlet ve sanat üzerinde sosyolojik bir inceleme*. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Kaplan, M. (1951). Sağır sultana. *Orkun*, 50, 5.
- Karakoç, S. (2016). *Edebiyat yazıları II – dişimizin zarı*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Kaynak, R. (1945). Hoş geldin İnönü. A. Ertan (Haz.), *Milli Şef İnönü'ye şiirler*, içinde (s. 39-40). İstanbul: Uğur Kitabevi.
- Kısakürek, N. F. (1947). Milletlerin ağzından dünya destanı. *Büyük Doğu*, 3(59), 2.
- Koçak, C. (2018). *Türkiye'de milli şef dönemi 1938-1945 C. I*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2020a). *İsmet İnönü ve resmi tarih*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koçak, C. (2020b). *Tek parti döneminde muhalif sesler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2022). *Geçmişiniz itinayla temizlenir*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kumral, A. M. (1945a). İnönü. A. Ertan (Haz.), *Milli Şef İnönü'ye şiirler*, içinde (s. 29). İstanbul: Uğur Kitabevi.
- Kumral, A. M. (1945b). İnönü. A. Ertan (Haz.), *Milli Şef İnönü'ye şiirler*, içinde (s. 31). İstanbul: Uğur Kitabevi.
- Lenin, I. V. (2008). *Edebiyat ve sanat üzerine*. E. Aksu (Çev.). İstanbul: Payel Yayınları.
- Menderes yeni seçimlere girmeye hazır dedi. (1952.10.5). *Cumhuriyet Gazetesi*, 1.
- Nihad, H. (1923). İsmet Paşa hazretlerine-ferahnak. *Akbaba*. 1(11), 1.
- Oğuzcan, Ü. Y. (2004). *Taşlamalar, hicivler*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Onat, N. (1934.11.28). Sevgili başbakanımıza. *Ulus Gazetesi*, 1.
- Orhon, O. S. (1951). *Hicivler*. Ankara: Doğu Matbaası.
- Ortaç, Y. Z. (1939.03.02). İnönüne. *Cumhuriyet Gazetesi*, 1.
- Ozanbaşı [N. F. Kısakürek]. (1947). Yeni recep şarkıları. *Büyük Doğu*. 3(67), 16
- Peker, R. (1984). *İnkılâp dersleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Salih, S. (1945). İnönü. A. Ertan (Haz.), *Milli Şef İnönü'ye şiirler*, içinde (s. 18-19). İstanbul: Uğur Kitabevi.

- Sartre, J. P. (2017). *Edebiyat nedir?*. O. Türkay (Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Sezener, M. (1945). Duyuşlar. A. Ertan (Haz.), *Milli Şef İnönü'ye şiirler*, içinde (s. 35). İstanbul: Uğur Kitabevi.
- Soycan, C. (2005). *Şiir İçin Notlar*. İstanbul: Digraf Yayıncılık.
- Tanışık, H. R. (1945). İsmet İnönü. A. Ertan (Haz.), *Milli Şef İnönü'ye şiirler*, içinde (s. 34). İstanbul: Uğur Kitabevi.
- Tanpınar, A. H. (2024). *Bütün şiirleri*. İ. Enginün (Haz.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tarhan, M. (1945). İnönü aşkı. A. Ertan (Haz.), *Milli Şef İnönü'ye şiirler*, içinde (s. 45). İstanbul: Uğur Kitabevi.
- Toker, M. (1992). *Demokrasimizin İsmet Paşalı yılları- demokrasiden darbeye 1957-1960*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Toker, M. (2000). *Demokrasimizin İsmet Paşalı yılları- tek partiden çok partiye 1944-1950*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ülkü, F. S. (1941). İsmet İnönü. *Konya*, 5(35), 2078.
- Ülkü, F. S. (1945). İsmet İnönü. A. Ertan (Haz.), *Milli Şef İnönü'ye şiirler*, içinde (s. 42-44). İstanbul: Uğur Kitabevi.
- Yıldırım, E. (1951.04.13). Ne derler. *Demokratik Malatya Gazetesi*, 1.
- Yiğit, H. İ. (2015). *İnönü Döneminde Atatürk imajı*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Yücel, H. Â. (1945). İsmet İnönü. A. Ertan (Haz.), *Milli Şef İnönü'ye şiirler*, içinde (s. 8). İstanbul: Uğur Kitabevi.